

217 1807,31; 488 o 172; (117) 485 1816,53f; 328f 2, 246; 342 16,1922,24; 996 1953,137; 278 1,1928,137; (118) 634 12857; (119) 407 1912,406; 488j 4,446 (Veileegnen); 914 1,249 (Røsnæs); (120) 468 2,47; 634 12206 (Lemvigegnen o.1875); 760 524; (121) 488i 4,600; 955 1918,134 (Give s. o.1850); 161 1906/23:1172,2401; (122) 328f 1,137 og 2,194; (123) 161 1906/23:1153; 634 12304; (124) 278 12.1939,110; (125) 488 o 132; (126) 634 11500; 854 20,1958,83; (127) 161 1906/23:3341; (128) 161 1906/23:3222; (129) 107 1949 (klog kone i Pederstrup SSjæll. o.1900); (130) 634 16957; (131) 409 13,1886,135; (132) 634 18537; (133) 488f 3,47; (134) 634 18306; (135) 161 1906/23:1172; (136) 249 5,1912-15,163 jf. 217 1807, 28f; (137) 488 o 175; 19 236; (138) 217 1807,6; 19 236; (139) 328f 2,122; (140) 488i 6.1,67; (141) 83 51,62,71, 91,99,107,115,119,121; (142) 875 1919,48; (143) 942 88f; (144) 83 167,174; (145) 1004 1632 og 1004b 141; (146) 178 1935,38f; (147) 83 288; (148) 273 192,201; (149) 739 2,1800,377; 32 1856,44; (150) 248 1,1926, 44; (151) 792 4,1794,355; 739 2,1800,377; (152) 634 16683/47 (o.1900).

MOD SKADEDYR

Man har over det meste af landet stukket hylde-ens nyløvede eller afbarkede grene i muldvarpens gange, den skulle flygte for lugten (1), virkningen betvivles dog allerede 1800 (2). Der hældes også mælkeafkog af barken ned i gangene (VLolland o. 1845; 3).

Ved indhøstningen stiller man en grøn hyldegren i hvert ladehjørne, den skal holde mus og rotter borte fra kornet (SFyn; 4), stukket i sæddyrger værner barken eller blomsterne mod kornorm, eller man gnider gulv og vægge med friske hyldeblade (1779ff; 5), man kan også stænke loftet med vandafkog af barken (6).

I en stue opvarmet af hyldekras eller -ved kan der ikke leve fårekylinger (1761; 7), røgen fra friske blade og kviste lagt på fyrfad fordriver dem (1805; 8). Hyldekviste med friske blade bragt i stuen eller sovekammeret værner mod myg, der samler sig på dem (9). Man stikker hyldeblade i knaphullerne for at holde myggene borte (Himmerland; 8b). Et koncentreret hyldevand anbefales til indgnidning af huden mod myg (1907; 10). Kviste hæftet ved døren fordriver fluer fra stue og stald (Slesvig, Fyn; 11), bladene strøs på gulvet mod væggetøj (3) og lægges i sengen som værn mod utøj (NFyn; 12); saften blandet med svinefedt giver en salve, der beskytter hestene mod insekter (13), grenspidserne er bestanddel af et afkog til kvægvask mod fluer (14). Frugttræer o.a. pisket med bladene angri-

bes ikke af insekter (1800; 2). – Hylden får lov at blive stående ved stuehuset, for den holder møl borte; små poser med de tørre blomster lagt mellem tøj skal fordrive møl (Falster; 15).

LITTERATUR: (1) 485 1819, 41; 19 241; 512 25, 1892,274 (i aspargesbed); 228e 2,620; 760 277; 519 51; 634 16683/140 (SSlesv. o.1900), 12130/14 (Dybbøl o.1875), 14874 m.fl. (Sønderj.), 12356,16957 m. fl. (øvr. Jyll.), 12304 (Langel.); (2) 739, 2,376,378; (3) 919 5.2,1875,168; (4) 161 1906/23:1034,1113 sml. 919 5.3,1875,168; (5) 194 2,1790,381; 182 2.2,1804, 367f; 485 1819,41; 936 1,1835,199; (6) 939 6,1858, XI; (7) 696 371; (8) 182 3.1,1805,325; (8b) 107 1976; (9) 1008 23,1936,695; Sønderjyll. o.1880: 634 13408, 15446,17477,19021; (10) 265 11, nr.50; (11) 634 13473/10 (Læk o.1900); 519 51; 634 12304 (Langel.); (12) 634 12246; (13) 182 3.1,1807,324f; (14) 515 1854, 176; (15) 634 11967,12161.

DESINFEKTION, FARVNING

Tønder og kar, som lugter muggent, gnides med en håndfuld friskplukkede blade af hylde eller solbær (Branderup Sønderjylland o. 1880; 1); får mælken om sommeren en blåpletet overflade, skures bøtterne indvendig med grønne hyldeblade (Humble Langeland; 2).

Bark og blade giver brun farve især til sadler, barken farver vismutbehandlet uld blågrå, linned bejset med alun og kogt med bærrerne og spanskgrønt bliver brunt, bærsaften gør papir violet og brændevin rødlig, vin blodrød (o.1800; 3).

LITTERATUR: (1) 634 15446; (2) 278 2,1929,80; (3) 509 2,1799,51-55; 739 2,1800,376f; 398 1806,293.

LEGENDE, SAGN

Hylde er tit hul, knortet og ligesom forkrøblet – det skyldes, at Judas hængte sig i træet; på stammen vokser svampen judasøre (bd. 1), der ligner et menneskeøre (Sønderjylland; 1).

En hylde med grene som fingre på et menneske (= morderens) groede op af en myrdebyrdepiges grav på Medelby kirkegård s.f. Tønder; ryddet o. 1930 (2). Hylde på Barnehøj, halvøen Helnæs SVFyn, kunne ikke ryddes, den groede altid frem igen; et barn var iflg. sagnet dræbt og begravet her (3).

Der skulle ligge en skat skjult under hylde ved Tanderup på Samsø, man havde om natten set lys ved træet (4). Øst for Omø skal man i klart vejr kunne se en grøn hyldebusk på havbunden (5). – I Carit Etlar's Gøngehøvdningen (1853) smugles vigtigt dokument fra Vordingborg til København i en udhulet hyldepind.

LITTERATUR: (1) 820; 19 246; (2) 161 1906/23: 3141; 804 18/8 1931; (3) 488j 3,273; 161 1906/23: 1013; (4) 488i 3,445,449; (5) 1010 3,1914,90.

BRANDTRÆER

En gårds eller et hus' ildebrand kunne sættes hen i et hylde træ, blev det fældet, brød branden ud (Sønderjylland o. 1880; 1), sml. eg bd.1. Det gjaldt en gammel hyld ved gård i Aventoft N-Slesvig; så længe den levede, var gården værnet mod ildebrand (2); gl. hyld i have i Dybbøl blev fredet som brandtræ (o. 1875; 3), en hyldebusk ved stendysse på marken »Trekobbel« ø.f. Vertermine, Asserballe sogn (Als) rummede gårdens brand (4), sml. eg bd. 1. Klog kone satte uheld for gård i Nordborg under barken på gammel hyldebusk, som derefter ikke måtte beskadiges eller ryddes (5). Træet »hyldekællingen« nær Kirstens Torn (hvidtjørn bd. 3) i Gjerlev sogn n.f. Randers: når det visnede, skulle gården Vindbylund brænde; det gik ud og ejeren plantede 1936 en anden hyld (6). Hvis man fjernede hylde træ på Kyllinghøjbakken i Karlby sogn, Djursland, brændte byen (7). En bestemt hyld i Kregme NSjælland måtte ikke fældes (8).

LITTERATUR: (1) 634 12519; (2) 885 9,1932-33, 94; (3) 634 12130/4; (4) 736 66; 644b 220f; 885 19, 1943,62; (5) 885 23,1947,192; (6) 161 1906/23:1879; (7) 161 1930/5:1984; (8) 161 1906/23:47.

HYLDEMOR; TABUTRO

I en beretning (på tysk) 1691 om hedensk religion fortæller pastor T. Arnkiel, som var født ved Åbenrå, at han i sine unge dage (o. 1670) ofte har set folk knæle, blotte hovedet og med foldede hænder bede ved hyliden om lov til at fælde den: Frau Elhorn (fru hyld), giv mig noget af dit træ, så vil jeg give dig noget af mit, når det vokser i skoven! (1).

Denne forholdsregel kendes fra mange senere optegnelser. Man må ikke danne møbler eller redskaber af hyld, som er *hyldemors* ejendom, med mindre man først tre gange siger: Hylde-mor, giv mig noget af dit træ, så vil jeg give dig noget af mit igen (Jylland; 2); man skal gå baglæns hen til hylde træ og sige: mig forlov at skære din skov (3) og før det ryddes love at plante et nyt, »ellers døde den, der fjernede det« (SSlesvig; 4). Siger man ikke »mig forlov« inden hyliden ryddes, får man uheld med mælken (NV-Sjælland; 5). Hvad der ikke anvendes, skal omhyggeligt samles og nedgraves under træet for at forsones hylde-mor (Falster o. 1875; 6). Før man tager noget af hyld, f.eks. plukker bærrerne,

siges: »hylde-, hylde-frue, må jeg tage dine skove? så må du tage mine, når de er voksne« – ellers får man hylde-skab = udslæt. En mand i Snogebæk fældede to-tre hylde uden at spørge om forlov, men i den grise-sti, han tømrede af træet, ville dyrene ikke trives, og konen bebrejdede ham hans glemsomhed (7).

Hyldekvinder nævnes 1684 i en disputats af Jens Mundelstrup, og 1654ff fortællendes, at i et hus på Fyn, bygget over fældet hyld, bliver børnenes brystvorter »malket« af vætter = småpuslinger, der holdt sig skjult i eller under huset (8), sml. s. 191.

Under en hyld kan man blive ramt af *hyldefolk* og blive hylde-skudt = tryllebundet, afsindig (Falster 1692; 9); o. 1700 kendes udtrykket: han har været (eller sovet) under en hyld – om forrykt, beruset etc. person (10). I lune, månelyse sommernætter råber hyldens ånd undertiden på folk, og man må ikke svare, thi så får ånden magt over én (Sjælland; 11). Ingen må komme ind under en blomstrende hyld (12), sml. s. 187. »Bønderne tør ikke skære hyliden, før de har bedt om tilladelse med disse ord: Hylde-mor, hylde-mor, tillad mig at skære af din skov! Bønder, som begynder at skære af hyliden, spytter tre gange, som om de hermed vil drive vætterne eller andre skadelige væsener, som skjuler sig ved træets fod, fra sig« (Stevns 1722; 13); lader man sit vand under en hyld, bliver man hudløs, med mindre man bagefter tørrer sig med et hylde-blad (1734; 14), så pådrager man sig udslæt over hele kroppen (15), får en blegn i øjet (NV-

Gården Sønderborgs »ildebrand« var sat i en hyld på en kæmpehøj ved Asserballe. Dansk Folkemindesamling. Overfor: Udtræk af hyld brugtes til indfarvning af saddellæder. Magasin du Nords katalog 1890-91.

Sjælland; 16). Man må ikke lægge sig til at sove under en hyld, det giver sygdom (Bornholm; 17), som er indpodet i træet, sådanne sygdomsbe-fængte træer stod i skove og hegn (Fyn; 6), sml. s. 190.

1757 fortælles i Ludv. Boesens værk om Helsing-ørs historie: »Fra gammel tid finder man, at de danske har elsket og æret hylden, plantet den ved deres huse, bageovne, i snævre steder mel-lem væggene og gærder eller mure. Det er en uhyggelig hedensk levning, som findes endnu hos den overtroiske almue, at de tilbeder den gudinde *Hildi*, før de tager noget af hylden, med denne bøn: 'O Hilde moder, Hilde moder, lad mig tage noget af din hyld, så vil jeg lade dig ta-ge noget af mit igen'. Dette gentages tre gange, forser man sig heri, bliver man straffet. Hvilken

hedensk overtro har rejst sig af dette træs be-synderlige kraft, da roden, marven, barken, blomster, spirer og bær hver for sig bruges til husråd over hele landet« (13).

»Hilde moder« er forfatterens påfund, men tro-en på hyldemor eller hyldekvinden har været be-fæstet bl.a. i NSjælland, dog omtales hun alle-rede 1819 som »dette ellers såre lidet bekendte væsen«; hun hævner al overlast, og i Nyboder fortælles om en mand, at han pludselig døde ef-ter at have fældet et hyldeutræ [dette berettes endnu 1946 af ældre folk i Nyboder; 18]; i en lille gård stod et hyldeutræ, som i tusmørket ofte gik frem og tilbage og stundom kiggede ind gen-nem vinduet til børn, der var alene hjemme; hun kan ikke lide, at man har bohave af hyld, et barn blev lagt i vugge af dette træ, men hyldemor

»Hyldeskudt«. Overtroens hyldemor på en illustration af H. Sørensen til H. C. Andersens eventyr »Hyldemor«. Kobberstiksamlingen.

trak det i benene, og barnet fik først ro, da det blev taget op af vuggen (19). Henrik Steffens fortæller 1837 tilsvarende, at »i gården til hvert af de små huse [i Nyboder] ser man et vældigt hyldetræ rage op over plankeværket, og det passes og plejes med en religiøs iver. Dette træs ånd er husets skytsånd, der hjælper i sygdom, står kvinderne bi i barselnød, beskytter børnene, men forsvinder også, når træet dør« (20); hyldemor bor i matrosernes gård (Nyboder) og hævner al tilføjlet overlast; ofte kigger hun i tussmørket ind til smådrengene (1839; 21). Ths. Overskou hentede måske her motivet til dryaderne i Frederiksberg haves træer (folkekomedien *Capriciosa*, 1836), Nyboders overtro inspirerede H. C. Andersen til eventyret »Hyldemor« (1845) og skuespillet »Hyldemor« (1851):

Ud af tepotten kommer en blomstrende hyld – »midt i træet sad en gammel, venlig kone med en underlig kjole på, den var ganske grøn ligesom hyldetræets blade og besat med store, hvide hyldeblomster«, hun kaldes i Nyboder hyldemor, sidder gemt i den tætte krone og lytter for-

nøjet til gamle folks snak om livets rige minder, hun er selv erindringens gode fe. I »Under piletræet« (1853) bliver skomagervenden overalt i det fremmede forfulgt af minder knyttet til den blomstrende hyld hjemme i Køge, og før sin død vil han tilbage til hylden og piletræet. H. C. Andersen nævner også den tilsvarende tyske »Fru Holle« (Pebersvendens nathue, 1858).

En udbredt busk med mange gamle knortede stammer og en hel mængde nye skud, høje og ranke som lys, et modertræ med alle sine unger, som banyanen, et orgel med grønne piber, en groende søjlegård, fuld af hemmelighedsfuldt tussmørke selv midt på dagen. Derinde i et grønt mørke boede huldren. *Johannes V. Jensen* (22). I din stamme boede hjemmets fe · hyldemor fra vore barndoms haver! · Dine sorte bær og blomsterte · i en nøjsom tid var himmelgaver! *Mads Ledet* (23); lyttende, dykket i bladernes grønne kaskade, · blond som den nordiske sol en forelsket dryade *Otto Gelsted* (24).

Man havde set hyldekviden danse ved foden af en hyld i Hørning og derefter forsvinde i jorden

(25). Hyldemor bor under busken og gør ingen fortræd, men når det bliver mørkt bryder folk sig ikke om at komme der (ØJylland o. 1870; 26).

Fra først af har sagnvæsenet næppe haft forbindelse med hylden, men blev tidligt folkeetymologisk knyttet til den, og en sikkert oprindelig meget ældre overtro fik yderligere næring af bl.a. hullerne i gamle hyldestubbe, der måtte føre ind til skjulte væsener (27). Hyldefolket, hylde-mænd og -kvinder boede i eller under hylden, som derfor blev fredet, nedgangen var ved et stort gammelt hyldetræ (28); de stammede fra djævle, som Gud kastede ud af himlen (29), var grønne, hule i ryggen (Tiset ØJylland; 30), sml. el bd. 1, og tog om natten huset i besiddelse, pudsede folks knive og gaffer, brugte gårdens redskaber, men istandsatte dem også (31), som regel færdedes de usete omkring og kun få mennesker havde bemærket dem; man skulle ikke krybe i skjul under en hyld, det kunne forstyrre hyldefolket (Jylland; 32), ikke dér søge ly for regnvej (33). Men det hed også, at sov man under en hyld, kunne ingen heks eller onde ånder skade én, og hyldemor gav den sødste søvn og de dejligste drømme (34). Sml. s. 184. Om unge mennesker, der havde kærestedes, sagde man i ØJylland: de har nok været under en hyld (35). Kommer en ung pige til at sidde med sin ven under en blomstrende hyld, skal hun vogte sin mødom (Keldby; 35b), men hvis et par St. Hans nat har samleje under en hyld, får det ikke følger (Fyn; 36).

»De gamle mente, at hylden var mere hellig end andre træer«, man skulle tage hatten af for busken, thi den hjalp mod så mange sygdomme, den var en Guds gave (Slesvig, Sønderjylland, NVSjælland; 37), i en gårdhave ved Roskilde skulle hver morgen hældes en spandfuld kærnemælk ud ved gammel hyld som værn mod spøgeri (38), så fik man bedre smør af mælken (39), det samme offer berettes fra en gård i Tølløse (40). En kone i Marup ved Tølløse tog juleaften lidt af al slags mad fra aftenbordet og satte ved hyld i haven (o. 1840; 41).

Hvor hyld og husløg står i gro
tyst hvisker gammel tro
om dengang hyld var helligtræ
med helsebod for folk og fæ,
som sot og syge tvang i knæ.

K. L. Kristensen (42).

En gammel hyld i haven må ikke gøres fortræd, f.eks. grene afhugges, rødderne graves for nær,

og slet ikke ryddes, thi så bliver hyldens ånd vred og hævner sig på en eller anden måde; men værnede man om hylden, lagde ånden lægekraft i blomsterne (11). Fældes hylden dør hyldemor; et stormfældet hyldetræ ved jysk gård blomstrede, som det lå, ingen turde fjerne det (43).

LITTERATUR: (1) 1007 1894,77; 228f 36; (2) 19 242; (3) 488i 4,618; (4) 885 18,1942,229; (5) 24 40; (6) 783b; (7) 822 124,142; 449 1938,44; 92 33,1950, 87 (o.1900); (8) 728 VIII,XVIIIf jf. 891b 1819,132 (o.1650, stuen var fjællat med hyldetræ); 488i 1,6; (9) 546 24,1936,120; (10) 613 H353; (11) 830 8,1887, 43f; (12) 51c; (13) 891b 3,119; (14) 74 59; 488i 4,625; (15) 830 3,234 og 7,1887,29; (16) 24 53; (17) 449 1950,26; (18) 795 julenr. 1946,3; (19) 891b 1819,196; 891c 282f; (20) 860 17 jf. 605 1841,231; (21) Idun og Brage 2, 268f; (22) 433l 118; (23) 534 23; (24) 298c 42 sml. 821j 15; (25) 488j 2,8; (26) 996 1956,129; (27) 495 4,669f; (28) 488i 2,7f og 488j 2,8f (Jyll.); (29) 488j 1,3,9; (30) 161 1906/23:2116; (31) 488 8,10,45; 488i 2,3,7; (32) 161 1906/24:1171; (33) 488g 1,40; (34) 19 240f; (35) 934 2224; 107 1940; (35b) 413a 25; (36) 107 1940; (37) 24c 12,47; 634 12044 (o.1880), 16683/3; 885 16, 1939-40,95f; (38) 941d 45,102; (39) 1012 1924,20; (40) 243 1,1955-59,21; (41) 24c 25,41; (42) 490b 12; (43) 107 1948-50.

SYGDOM OVERFØRES TIL HYLD; MOD TROLDDOM

I et magisk middel mod koldfeber = malaria skal man hælde en skålfuld sødmælk ud ved roden og sige: Hyldemor, hyldemor bolde, vil du mig denne kolden holde i ny og næ og al slags vejr (NSjælland; 1). Man kan også binde en tråd fra patientens håndled til hyldetræ (sml. nedenfor) og sige: O hyldemor, o bolde, o hold mig denne kolde i Gud Faders navn (o. 1850), stå ved busken og sige: hyld, hyld holde, jeg ryster af kolde, fra mig til dig! (NVSjælland; 2) eller hyld, hyld, jeg klager for dig, min rystesyge, min rystesyge plager mig, jeg binder den fast og går herfra i Guds, Guds søns og Helligåndens navn (3).

For sår i ansigtet: gå baglæns til hyld og sig: mig forlov at skære af din skov! hvorefter en klud vædet med mælkeafkog af den grønne bark lægges på såret (VSlesvig; 4).

Den kloge kone i Tjørnehoved SSjælland lod barn med skæver = rakis knæle tre torsdags aftener efter solnedgang under en hyld (o. 1870; 5); »Prinse-Marie« førte en karl med koldfeber ind under hyld, rystede den og sagde: ryste, ryste hylde, jeg ryster for den kolde, at du skal aldrig få kolde mer' før jomfru Marie får sønner fler'; karlen morede sig, for han fejlede intet,